

Милан Д. ТОДОРОВИЋ
Наташа А. СПАСИЋ
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за истраживање језика и књижевности

milan.todorovic@filum.kg.ac.rs; mico_todorovic@yahoo.com
natasa.spasic@filum.kg.ac.rs

ХУМОР У АУТОСТОПЕРСКОМ ВОДИЧУ КРОЗ ГАЛАКСИЈУ ДАГЛАСА АДАМСА¹

У овом раду у мањем обиму биће представљено на који начин су именоване звезде, планете и читав космос у *Аутостоперском водичу кроз галаксију* (енг. *The Hitchhiker's Guide to the Galaxy*) Дагласа Адамса. Компаративно анализиран хумор у енглеској и српској верзији ове књиге биће централни део рада са циљем да се предочи необичан смисао за хумор уз бројне сатиричне осврте на домет светске индустријализације, веру у постојање Бога, поезију, бирократију, потрошачко друштво и човечанство уопште. Задатак нам је: 1) посматрати на који начин се приступа озбиљним питањима кроз лаку и „необавезну” форму, при чему хумор није својствен жанру, тј. научној фантастици; 2) анализирати да ли је „духовито” у енглеском „духовито” и у српском и којим средствима се то постиже; 3) размотрити како забаван приказ ствари може бити најефикаснији начин исказивања критике доминантних структура моћи и митова који је подржавају. Компаративном анализом оригинала и превода Дагласових стилских израза, у раду се долази до закључка да су успешни примери преведених израза они у којима су већином сачувани оригинални елементи пишчеве поетике, те се сугерише да у овом преводу метод директног превођења има предност над методом слободног превођења.

Кључне речи: аутостоперски водич, галаксија, хумор, сатира, научна фантастика, компаративна анализа, превод

Увод

У научном свету постоји читав низ лингвистичких студија које се баве природом шале, хумора, имплицитних порука које се преносе хумором (в. Атардо 2001, Атардо 2017, Динел 2009, Динел 2018, Обрст 2012, Партингтон 2006. и сл.). Са друге стране, књижевна дела која за главну тематику имају хумор не добијају исти ниво пажње. Разлог томе се може потенцијално тражити у перцепцији да је хумористична белетристика, у поређењу са другим жанровима, сматрана за другоразредну или чак трећеразредну књижевност (нарочито у области књижевне критике) (Зохра 2016: 39). Ипак књижевна дела Луиса Керола, Џозефа Хелера, Дејвида Лоца и, у нашем случају, Дагласа Адамса и те како су вредна пуне пажње књижевних и лингвистичких студија.

Дело Дагласа Адамса *Аутостоперски водич кроз галаксију*² (у оригиналу (енг.): *The Hitchhiker's Guide to the Galaxy*) првобитно је била радио емисија о преживелом Земљанину Енглезу Артуру Денту и његовим авантурама у свемиру која је стекла толику популарност да је Адамс преточио те пустиловине у серијал новела³. Популарност овог дела је од 1979. године наставила да расте,

1 Истраживање финансирано кроз Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2024. години број 451-03-66/2024-03/ 200198.

2 У наставку рада користићемо скраћеницу АВГ за назив овог дела (прим. аутора).

3 Подаци преузети са званичног сајта Дагласа Адамса: <http://www.douglasadams.com/dna/bio.html>

те су уследиле представа, ТВ серија, компјутерска игра и филмска адаптација научно фантастичног класика (Јантонен 2018: 1). На први поглед Дагласов опус се не може директно повезати са канонем традиционалне научне фантастике. Могло би се сматрати да хумористични елементи одвраћају пажњу од филозофских дебата (нпр. природа вештачке интелигенције, дистопијска будућност, полемике моћи и корумпираних владара), где фиктивни елементи служе као алегорије за нашу свакодневицу и где научни елементи отклањају лимитације стварнога живота, док су истовремено спона са нашом реалношћу, по чему се овај жанр разликује од фантастике (Канделарија 2018: 1). Ипак, то не значи да хумористичан СФ⁴ не може да изазове исте ефекте код читалаца. Штавише, хумористичан СФ (а нарочито пародија или сатира) може да представи све дилеме као и класичан СФ, а затим да их изокрене и исмева на неочекиван начин. На овај начин, СФ се може користити како би се истакле недоследности у логици, што је значајан део проучавања и у филозофији и у науци (Канделарија 2018: 1).

Стога ћемо у наставку овога рада прво укратко презентовати начине на које су именоване звезде, планете и галаксије у АВГ-у. Главни циљеви ове компаративне анализе су: 1) посматрање и анализирање начина на које се приступа озбиљним питањима кроз „лаку и необавезну форму“ хумористичног СФ-а; 2) анализирање да ли је „духовито“ на енглеском језику „духовито“ и на српском језику и којим средствима се то постиже; 3) разматрање како забаван приказ ствари може да буде најефикаснији начин исказивања критике доминантних структура моћи и митова које је подражавају.

Методологија и поступак

Корпус је, дакле, енглеска верзија *Вођича* (*The Hitchhiker's Guide to the Galaxy*) из 2005. године у издању *Del Rey* и српски превод из 2013. у издању *Вулкан* издаваштва. Главни фокус у наредним одељцима биће компаративна анализа хумора у оригиналном делу на енглеском (Адамс 2005) и у преводу на српски језик (Адамс 2013).

Циљ културолошко-лингвистичке анализе превода дела Дагласа Адамса на српски језик је да се укаже на поједине потешкоће да се поред верног преноса значења и форме књижевног дела на страни језик, пренесе и сам стил писања одређеног аутора, те да се препозна хумор, функција и утицај који има одређена реч или стилска фигура на читаоца. У раду ћемо издвојити примере у којима је примењена техника, односно метод слободног и метод директног превођења уз доминантан компаративни приступ. Основна предност која би се постигла стратегијама метода директног превођења огледа се у неутрализацији израза и популаризацији поетике и стила Адамса, као и културе из које писац долази, у којој и о којој пише. Анализом желимо показати да ли задржавањем оригиналних израза долази до богаћења и идентификације културе или то што је у једном језику духовито, упркос умешности преводиоца, не може бити духовито у језику и култури превода. Са друге стране, методом слободног превођења покушаће се доказати и да прилагођавањем израза, стилу, хумору и културолошким особеностима, преводилац може допринети томе да чак и оно што није било духовито у изворној верзији, буде забавно у преводу.

Анализа и дискусија

Најпре ће у раду бити издвојен „лексикон звезда“, односно терминологија астропоетике и то подељена на: 1) научну и 2) измишљену терминологију из АВГ-а на енглеском и српском језику. Овај мини-лексикон, ради лакше упоредне анализе биће табеларно представљен уз напомену уз посебно интересантне примере кованица и сл. Након тога анализа и дискусија биће базирана на различитим типовима хумора у АВГ-у.

4 У наставку рада користимо интернационално признату скраћеницу за жанр научна фантастика – СФ од енглеског *Science Fiction* (прим. аутора).

Лексикон звезда: терминологија у Ауџосџојерском водичу

Лексикон који је пред нама сачињен је ексерпцијом примера у којима се појављује било који термин у вези са звездама, сунцем, галаксијом и сл.

Научна терминологија ⁵	
енглески	српски
the Western Spiral arm of the <u>Galaxy</u>	западни спирални крак <u>Galaksije</u>
small unregarded yellow <u>sun</u>	maleno, neugledno, žuto <u>sunce</u>
an utterly insignificant little blue-green <u>planet</u>	beznačajna plavozelena <u>planeta</u>
“Oh, just looking for <u>flying saucers</u> ,”	„Oh, ništa, tražim <u>leteće tanjire</u> ”
He knew how to see the Marvels of the <u>Universe</u>	On je poznao načine da vidi divote <u>Vaseljene</u>
<u>The Earth</u> moved slowly in its diurnal course.	<u>Zemlja</u> se lagano kretala svojom dnevnom putanjom.
moving quietly through the <u>ionosphere</u> many miles above the surface of the planet	bezglasno klizilo kroz <u>jonosferu</u> , mnogo milja iznad površine planete
They soared with ease, basking in electromagnetic rays from the star <u>Sol</u> , biding their time, grouping, preparing.	Jurili su s lakoćom, kupali se u elektromagnetskom zračenju zvezde <u>Sol</u> , vrebali priliku, grupisali se, pripremali.
in your local planning department in <u>Alpha Centauri</u> for fifty of your Earth years	u vašem lokalnom odeljenju za planiranje na <u>Alfa Kentauru</u> čitavih pedeset zemaljskih godina
It's only four <u>light-years</u> away, you know.	ta zvezda nalazi na samo četiri <u>svetlosne godine</u> odavde?
Many had seen it as clinching proof that the whole of <u>known creation</u> had finally gone bananas.	Mnogi su to primili kao konačan i neoboriv dokaz da je čitava <u>poznata Vaseljena</u> konačno pošasavila.
Beneath it lay uncovered a huge <u>starship</u> , one hundred and fifty meters long, shaped like a sleek running shoe, perfectly white and mind-bogglingly beautiful.	Ispod nje ukazao se ogromni <u>međuzvezdani brod</u> ⁶ , dugačak sto pedeset metara, napravljen u obliku izdužene trkačke cipele, savršeno beo i zaslepljujuće divan.
Secondly, we are about to jump into hyperspace for the journey to <u>Barnard's Star</u>	Drugo, uskoro ćemo izvesti hipersvemirski skok prema <u>Barnardovoj zvezdi</u> .
<u>humanoids, reptiloids, fishoids, walking treeoids</u> and superintelligent shades of the color blue, there was also a planet entirely given over to ballpoint life forms.	<u>humanoidi, gušteroidi, riboidi, žbunoidi</u> koji hodaju i superinteligentni prelive plave boje, nalazi se i planeta koja je u potpunosti okrenuta hemijskoolovčanim oblicima života.
We should have zapped straight into the middle of the <u>Horsehead Nebula</u> .	Trebalo je da skoknemo pravo do središta <u>magline Konjska Glava</u> .

Табела 1: Научна терминологија у АВГ-у

5 У роману постоји велики број примера за галаксију, космос, свемир и васељену и другу сличну терминологију из области астрономије. Стога смо у табели издвојили један репрезентативан пример како би се избегла понављања сличних примера (прим. аутора).

6 У примеру се изоловано посматрају термини међузвездани и (свемирски) брод као научни термини.

Научна терминологија која је присутна у АВГ-у укључује термине: *галаксија, сунце, планета, летелица, ташер, васељена, Земља, јоносфера, електричномагнетично зрачење, Сол, међузвездано, Алфа Кенџаури, звезде, Барнардова звезда, хуманоиди* (и други слични термини који се завршавају са суфиксом *-оиди*), *маглина*. Већина ових термина представља стандардне термине који се користе у астрономији и сродним научним гранама и као такви подлежни су процесу директног преводјења. Једини значајни изузеци јесу: 1) термини са суфиксом *-оиди* који су у АВГ-у коришћени уз различите животињске врсте (*fishoids*) или биљке (*treeoids*) и као такви представљају неологизме; 2) термин *васељена* је доследно коришћен за превод изворног термина *universe* осим у једном термину где је искоришћен за превод фразе *known creation*.

Измишљена терминологија из АВГ	
енглески	српски
<i>the Celestial Home Care Omnibus</i>	‘ <u>Небески omnibus за кућепазителје</u> ’
<i>Encyclopedia Galactica</i>	‘ <u>Enciklopedija galaktika</u> ’
<i>small planet somewhere in the vicinity of Betelgeuse and not from Guildford as he usually claimed</i>	<u>male planete u blizini Betelgeza, a ne iz Gildforda, kako je obično pričao</u>
<i>The reason he said green was that green was the traditional space livery of the Betelgeuse trading scouts.</i>	Razlog zbog koga je pominjao zeleno bio je taj što je zeleno bilo <u>tradicionalna boja svemirske uniforme trgovačkih izviđača sa Betelgeza</u>
<i>He didn't realize that this was because of an old drinking game that Ford learned to play in the hyper-space ports that served the madranite mining belts in the star system of Orion Beta.</i>	On nije znao da je to zbog stare igre koju je Ford naučio po <u>hipersvemirskim lukama</u> koje su se nalazile pored rudnika mandranita u <u>zvezdanom sistemu Orion Beta</u> .
<i>Drop in the tooth of an Algolian Suntiger. Watch it dissolve, spreading the fires of the Algolian Suns deep into the heart of the drink. Sprinkle Zamphuur. Add an olive. Drink ... but ... very carefully ...</i>	Dodajte <u>zub algolijanskog sunčanog tigra</u> . Posmatrajte kako se topi i širi plamen <u>algolijanskih sunaca</u> duboko kroz srce pića. Kapnite malo <u>zamfuora</u> . Dodajte maslinku. Popijte... ali... vrlo pažljivo ...
<i>a small black device called a Sub-Etha Sens-O-Matic</i>	crni uređaj zvani <u>sub-eta senzo-o-matik</u>
<i>The huge yellow something went unnoticed at Goon-hilly, they passed over Cape Canaveral without a blip, Woomera and Jodrell Bank looked straight through them</i>	<u>Ogromni, žuti objekti</u> neprimećeni su prošli iznad <u>Gunhilijsa</u> ; zatim su preleteli <u>Kejp Kanaveral</u> , ne ostavivši traga na radarskim ekranima, dok su <u>Vumera i Džodrel Benk</u> gledali pravo kroz njih i nisu ih приметили
<i>The other reason was that this device was in fact that most remarkable of all books ever to come out of the great publishing corporations of Ursa Minor—The Hitchhiker's Guide to the Galaxy.</i>	Drugi razlog za to ogledao se u okolnosti da je posredi bila najznačajnija knjiga koju je ikada objavila velika <u>izdavačka kuća na Ursa Minoru –Autostoperski vodič kroz Galaksiju</u> .
<i>cold moons of Jaglan Beta</i>	<u>hladnim mesecima Džaglan Bete</u>
<i>the brilliant marble-sanded beaches of Santraginus V</i>	na blistavim peščanim plažama <u>Santraginusa V</u>

Ravenous Bugblatter Beast of <u>Traal</u>	proždrljivih buljoustih zveri <u>Traala</u>
Ford Prefect was at this moment under great stress, and he was born <u>six hundred light-years away in the near vicinity of Betelgeuse.</u>	Ford Prefekt bio je u tom trenutku izložen velikom pritisku, a rođen je <u>šest stotina svetlosnih godina odatle, u neposrednoj blizini Betelgeza.</u>
“This is Prostetnic Vagon Jeltz of the <u>Galactic Hyperspace Planning Council,</u> ” the voice continued. “As you will no doubt be aware, the plans for development of the outlying regions of the Galaxy require the building of a <u>hyperspatial express route</u> through your star system, and regrettably your planet is one of those scheduled for demolition.	„Govori vam Prošetnik Vagon Jelc iz <u>galaktičke uprave za hipersvemirsko planiranje,</u> ” nastavio je glas. „Kao što ste bez sumnje upoznati, planovi razvoja spoljašnjih oblasti Galaksije nalažu izgradnju <u>ekspresne hipersvemirske trase</u> kroz vaš zvezdani sistem i, na žalost, vaša planeta jedna je od onih koje su predviđene za uništenje.”
<u>The Vagon Constructor Fleet</u> coasted away into the <u>inky starry void.</u>	<u>Vogonska konstruktorska flota</u> izgubi se potom u <u>mastiljavoju, zvezdanoj praznini.</u>
<u>five hundred thousand light-years from the star Sol, Zaphod Beeblebrox, President of the Imperial Galactic Government,</u> sped across the seas of Damogran; his ion drive delta boat winking and flashing in the <u>Damogran sun.</u>	<u>na pet stotina hiljada svetlosnih godina od zvezde Sol, Zaphod Biblbroks, predsednik Carske galaktičke vlade,</u> jurio je preko damogranskog okeana; njegov delta čamac s jonskim pogonom blistao je i prelivao se na <u>suncu Damograna.</u>
Zaphod Beeblebrox was on his way from the tiny <u>spaceport</u> on Easter Island (the name was an entirely meaningless coincidence—in <u>Galacticspeke,</u> easter means small, flat and light-brown) to the Heart of Gold island, which by another meaningless coincidence was called France.	Zaphod Biblbroks putovao je sa malenog <u>astrodroma</u> koji se nalazio na Uskršnjem Ostrvu (to ime predstavljalo je podudarnost bez ikakvog značaja –u <u>galaktigovoru,</u> reč uskras označava nešto malo, ravno i svetlosmeđe) prema ostrvu ‘Zlatnog srca’ koje se drugom besmislenom igrom slučaja nazivalo Francuska.
It consisted in large part of the engineers and researchers who had built the Heart of Gold—mostly humanoid, but here and there were a few reptiloid atomineers, two or three green sylphlike <u>maximegalacticians,</u> an octopodic physucturalist or two and a Hoolooovoo (a Hoolooovoo is a superintelligent shade of the color blue).	Uglavnom se sastojao od inženjera i istraživača koji su napravili ‘Zlatno srce’ –to su većinom bili humanoidi, ali bilo je i nekoliko gušterolikih atominira, dva ili tri zelena <u>maksimegalaktičara,</u> nalik na sablasti, jedan ili dva psisuktoralista u obliku oktopoda i jedan huluvu (huluvu je superinteligentni preliv plave boje).
As he grinned his heart screamed unbearably and he fingered the small <u>Paralyso-Matic bomb</u> that nestled quietly in his pocket.	Dok se smešio, srce mu je nepodnošljivo tuklo; on dohvati <u>paralizo-matik bombu</u> koja mu je dotad počivala u džepu.
Thus the <u>planet Vogosphere</u> whiled away the unhappy millennia until the Vogons suddenly discovered the principles of <u>interstellar travel.</u> Within a few short <u>Vog years</u> every last Vagon had migrated to the <u>Megabrantis cluster, the political hub of the Galaxy,</u> and now formed the immensely powerful backbone of the <u>Galactic Civil Service.</u>	I tako je <u>planeta Vogsfera</u> bitisala nesrećne milenijume, sve dok Vogoni nisu iznenada otkrili načela <u>međuzvezdanog putovanja.</u> Tokom svega nekoliko kratkih <u>voggodina</u> svi Vogoni preselili su se u <u>zvezdano jato Megabranitis, političko središte Galaksije,</u> i tamo obrazovali neizmerno moćan oslonac galaktičke upravne službe.

“Well,” said Ford, “the Thumb’s an <u>electronic sub-etha signaling device</u> , the roundabout’s at Barnard’s Star six light-years away, but otherwise, that’s more or less right.”	„Па”, рећа Ford, „palac je, u stvari, <u>elektronski sub-eta signalni uređaj</u> , okretnica je na Barnardovoj zvezdi, ali ostalo je manje-više tako.”
a wonderful new form of spaceship drive was at this moment being unveiled at a Government research base on Damogran which would henceforth make all <u>hyperspatial express routes</u> unnecessary.	revolucionarno novi oblik pogona za svemirske brodove, što će sve <u>hipersvemirske ekspresne puteve</u> učiniti nepotrebnim.
“Yes, it does,” he said, “down there, see at the bottom of the screen, just above <u>Eccentrica Gallumbits</u> , the triple-breasted whore of Eroticon 6.”	„Postoji”, rekao je, „tamo dole, u dnu ekrana, odmah ispod <u>Ekscentrike Galumbite</u> , kurve sa tri sise sa <u>Erotikona 6</u> .”
has the Big Z finally flipped? Beeblebrox, the man who invented the <u>Pan Galactic Gargle Blaster</u> ...	Da li je veliki Z najzad zglajznuo? Biblbroks, čovek koji je izumeo <u>pangalaktički grgolj blaster</u> ...
He had found a <u>Nutri-Matic machine</u>	Pronašao je <u>nutri-matičku mašinu</u>
“An inhabited planet. <u>Magrathea</u> ,”	„Naseljena planeta. <u>Magratea</u> .”
a <u>Galacticredit card</u>	<u>galaktikreditnu karticu</u>
a greater analyst than the <u>Googleplex Star Thinker in the Seventh Galaxy of Light and Ingenuity</u> which can calculate the trajectory of every single dust particle throughout a five-week <u>Dangrabad Beta</u> sand blizzard?	veći analitičar od <u>Guglpleksnog Zvezdanog Mislioca iz Sedme Galaksije Svetlosti i Mudrosti</u> , koji je u stanju da proračuna putanju svake pojedinačne čestice peska tokom petonedeljne peščane oluje na <u>Dangrabadu Beti</u> ?
“But are you not,” he said, “a more fiendish disputant than the <u>Great Hyperlobic Omniscognate Neutron Wrangler of Ciceronicus Twelve</u> , the Magic and Indefatigable?” “ <u>The Great Hyperlobic Omniscognate Neutron Wrangler</u> ,” said Deep Thought	„Ali nisi li ti”, rekao je, „neugodniji sabesednik od velikog <u>Hipermoždanog Omnispretnog Neutronskeg Svađalicatrona sa Ciceronikusa 12</u> , Magičnog i Bezobzirnog?” „ <u>Hipermoždani Omnispretni Neutronske Svađalicatron</u> ”, reče Duboka Misao.
You’re surely not thinking of the <u>Multicorticoid Perspicutron Titan Muller</u> , are you? Or the <u>Pondermatic</u> ?	Sigurno ne misliš na <u>Multikortikoidnog Perspikutronskog Titanomislioca</u> , zar ne? Ili na <u>Razrešomatika</u> ?
where you can experience the events yourself on our <u>Sens-O-Tape</u> records	gde sam možeš da iskušiš događaje uz pomoć naših snimaka na <u>senz-o-traci</u> .

Табела 2: Измишљена терминологија у АВГ-у

Међу измишљеном терминологијом из АВГ-а примећено је доста имена звезда, сазвезђа и планета: *Магратија, Џаглан Бети, Санџрагинус V, Ерошикон 6, Бешелџез, Гилдфорд, Дамогран, Свађалицаџрон са Цицероникуса 12, Меџабраниџис, Траал*⁷ итд. Поред описа свемirsке униформе, занимљиви су уређаји и оружје настали сложеном творбом, а представљају директни превод оригинала (*суб-етиа сенз-о-маџиик, сенз-о-џрака, зџром-и-џуца, џарализо-маџиик бомба, нуџри-маџичка машина, суб-етиа сиџнални уређај*). Приметили смо велики број двочланих и

⁷ Иако нетипично за српски језик, на појединим местима преводилац је до те мере остао веран оригиналу да је присутан хијат или дифтонг (нпр. *Траал, воџгодина*).

вишечланих синтагми: *небески омнибус, хиперсвемирски експресни јушеви, хиперсвемирске луке/трасе, хиперсвемирско планирање, зуб алголијанског сунчаног шиџра, галактичка ујрава за хиперсвемирско планирање, експресна хиперсвемирска траса, маслињава светлосна јразнина, пангалактички ђрџољ бласиер, председник Царске галактичке владе, девичанске обале планете, звездано јашо, Гуџлиексног Звезданог Мислиоца из Седме Галаксије Свејлостии и Мудросии* и др. Посебно су интересантне кованице и неологизми настали из пера преводиоца уз велико ослањање на изворну варијанту: *галактикредитина картица, астиродром, галактиџговор, максиме-галактичар, Воџсфера, Воџсунце, воџгодина* и сл. Иако је највећим делом реч о методи директног превођења, издвојени примери сведоче такође и о умешности преводиоца који је ове сложеннице, иако минимално, сасвим довољно прилагодио духу српског језика, уз очување комичног ефекта.

Типови хумористичног/хумора у *Аушосиојерском водичу*

Хумор представља изузетно богату и интересантну тему за истраживање. Хумор је неминуовно субјективан – оно што је духовито или смешно за једну особу, не мора бити смешно и за другу особу (Динел 2018: 26–27). Постоји читав низ студија психолошких, филозофских, социолошких, антрополошких и лингвистичких које теже да објасне хумор из објективног угла (в. Динел 2009). Ми ћемо се у овом раду фокусирати на хумор који је доминантан у АВГ-у и представити опште карактеристике ироније, сарказма, сатире, апсурда и цинизма које треба сагледати кроз призму британског хумора као културе из које изворни материјал потиче.

Ричард Џон Александер (енг. *Richard John Alexander*) даје у више наврата своје виђење националног и британског хумора. Александер истиче значај хумора у британској свакодневици када каже да:

Хумор и комедије различите врсте представљају значајан део британске свакодневице – што се може видети, на пример, у радио и телевизијским преносима; они [хумор и комедија] су наизглед престижни елементи многих друштвених интеракција, што се види у распрострањеној склоности да 'неке ствари схватамо олако' (1980: 32).

Исти аутор истиче у наредним радовима (1997) да је хумор уско повезан са изворном културом, што је последица одрастања у истом окружењу где се развијају сличне предрасуде и усваја слично знање о свету око нас. Александер закључује да свет (британског) хумора: „подражава и, што је чешће случај, отворено пародира велики део предрасуда и ускогрудог мишљења које имају друштвене класе у британском друштву” (1997: 143). Сличан став о природи енглеског и британског хумора, као начина исмевања сопствених маниризама, даје и Харолд Николсон (енг. *Harold Nicolson*) када каже да Енглези поседују одређене препознатљиве карактеристике и мане у њиховом темпераменту које су уско повезане са њиховим смислом за хумор (Николсон 1956: 32). Он даје и прецизне компоненте енглеског смисла за хумор: љубазност, сентименталност и дубока туга, заједнички осећај разумног и традиције, маштовитост, посебна осетљивост на нарушавање људских вредности, детињастост, самозаштићеност, минимални умни напор, те жеља за душевном и духовном лагодношћу, као и жеља за се понашају пристojно (Николсон 1956: 36–37). Савремени аутори се умноге поклапају у свом дефинисању енглеског смисла за хумор. Истоп (енг. *Easthope*) сматра да су три кључне карактеристике енглеског хумора употреба ироније, разоткривање самообмана и тенденција ка имагинарном и претеривању. Он додаје да, иако је иронија глобално распрострањена и присутна у многим културама, ова уникатна комбинација је и те како својствена Енглезима (Истоп 2004: 163). У наставку ћемо укратко представити основне карактеристике видова хумора који су уско повезани са идејом „британског хумора”.

У суштини, *Аушосиојерски водич* кроз *галаксију* је јединствена комбинација научне фантастике, хумора и критике, што га чини незаборавним искуством за љубитеље овог жанра. У

наставку овог одељка прегледаћемо које од горепоменутих стратегија су коришћене и на које начине се српски преводилац изборио са хумором који није својствен нашем поднебљу.

Иронија и сарказам

Опште посматрано иронија евоцира имплицитно значење које је супротно у односу на експлицитно исказано значење и у овом сукобу значења се ствара ефекат ироније (Динел 2009: 1289). По својој природи иронија може бити позитивна или негативна, при чему се негативна иронија у америчкој литератури назива још и сарказмом (Динел 2009: 1289). Ипак ова два појма је могуће разграничити, јер сарказам не мора да подразумева и употребу ироније, већ се сарказам поистовећује са: „оштрим, горким или реским изразом или опаском” (Парингтон 2006: 212), што није увек случај са иронијом. Иако по својој природи иронија и сарказам нису инхерентно духовити, имају потенцијал да испоље хумористична значења у складу са датим контекстом (Динел 2018: 136, 421). Хумористична иронија је обележена намером говорника да се на имплицитном плану произведе духовито значење (које на први поглед можда није очигледно) – што може у извесним случајевима да се граничи са апсурдним, те управо ова неконгруенција у значењу доводи до хумористичних ефеката (Динел 2018: 421–422).

У АВГ-у постоји много примера очигледне и суптилне ироније коју ликови користе да би били саркастични у доживљају планете, становника, професија:

(1) ape-descended life forms are so amazingly primitive that they still think digital watches are a pretty neat idea. (Адамс 2005: 1)

(1a) nalazi se beznačajna plavozelena planeta čiji su stanovnici, koji su nastali od majmuna, toliko primitivni da još smatraju digitalne ručne časovnike strašno zgodnom idejom (Адамс 2013: 1).

У првом примеру се иронично исмева напредак људске расе. Изум дигиталног сата је са становишта космоса сићушан, попут планете Земље, док сами становници виде исти тај изум као нешто посебно и вредно дивљења што се метафорички може пребацити и на наше виђење Земље и бивствовања.

(2) “Ten million years of planning and work gone just like that. Ten million years, Earthman, can you conceive of that kind of time span? A galactic civilization could grow from a single worm five times over in that time. Gone.” He paused. “Well, that’s bureaucracy for you,” he added. “You know,” said Arthur thoughtfully, “all this explains a lot of things. All through my life I’ve had this strange unaccountable feeling that something was going on in the world, something big, even sinister, and no one would tell me what it was.” “No,” said the old man, “that’s just perfectly normal paranoia. Everyone in the Universe has that.” (Адамс 2005: 150)

(2a) „Deset miliona godina planiranja i rada, tek tako, uništeno. Deset miliona godina, Zemljanine –možeš li sebi da predstaviš toliki vermenski raspon? Za toliko vreme galaktička civilizacija mogla bi pet puta izrasti iz najobičnije larve. Uništeno.” Zastao je. „Eto, to ti je birokratija”, dodao je. „Znaš”, reče Artur zamišljeno, „sve to objašnjava mnoge stvari. Tokom čitavog života imao sam taj čudni, neobjašnjivi osećaj da se nešto dešava u svetu, nešto veliko, čak zlokobno, a da niko neće da mi kaže šta.” „A, ne”, reče starac, „to je samo savršena normalna paranoja. To ima svako u Vaseljenu.” (Адамс 2013: 147).

У примеру број два имамо исмевање људске опсесије бирократијом и њеном моћи. И када смо на ивици да главни лик Артур доживи откровење о свом постојању, наша очекивања се окрећу наопачке и исмевају иронично путем узгредне опаске да су ти страхови обична („савршено нормална”) параноја.

(3) "You talked to it?" exclaimed Ford. "What do you mean you talked to it?" "Simple. I got very bored and depressed, so I went and plugged myself in to its external computer feed. I talked to the computer at great length and explained my view of the Universe to it," said Marvin. "And what happened?" pressed Ford. "It committed suicide," said Marvin, and stalked off back to the Heart of Gold. (Адамс 2005: 168)

(3a) „Razgovarao si s njim?” uskliknu Ford. „Kako to misliš, razgovarao si sa njim?” „Jednostavno. Bilo mi je vrlo dosadno i bio sam potišten, pa sam otišao i priključio se na spoljašnji kompjuterski ulaz. Dugo sam razgovarao s kompjuterom i objasnio mu svoj pogled na Vaseljenu”, reče Marvin. „I šta se desilo?” upitao je Ford. „Izvršio je samoubistvo”, reče Marvin i odgega se do 'Zlatnog srca'. (Адамс 2013: 165).

У последњем посматраном примеру ироније имамо сцену где Марвин, робот који пати од депресије, успева да са својим депресивним погледом на свет наведе компјутер на самоубиство. Дубока иронија лежи у становишту да ни компјутери ни роботи не би требало да имају људске емоције, а понајмање (клиничку) депресију, ипак кроз цели серијал Марвин је један од ликова који доминира својим црним хумором и суморним ставовима, што често доводи до тога да су његове изјаве ироничне или саркастичне. На основу издвојених примера видимо да се методом директног превода постигао исти комични ефекат.

Пародија и сатира

Даглас Адамс на ширем плану (на нивоу текста) представља сукобљавање исказаног и имплицитног значења путем пародије, односно сатире. Пародија се састоји из два конституента (Палмер 2005): успешног понављања „дискурзивног ентитета” (ствари или особе коју подвргавамо пародији) и истовремено његове трансформације. Дакле, пародија представља имитирање и извртање одређених конвенција зарад забаве и смеха. Сатира иде корак даље, јер се под њом подразумева употреба пародије како би се истакли недостаци и мане и то често с циљем да се исмева поједина особа, корпорација, институција или влада (Елиот 2004). Путем имитирања и симултаног извртања конвенција класичних СФ прича, Адамс деконструира елементе традиционалне научне фантастике, изврће их наглавачке производећи комичну пародију која је својствена постмодерном СФ тексту (Екмекци 2012: 27). Наиме АВГ почиње као типична СФ прича: планета Земља је у опасности, имамо хероја Земљанина који се уз помоћ пријатеља, ванземаљца, упушта у пустоловине, упознаје нове планете и расе, избегавајући смрт за длаку. Уз то у АВГ-у имамо и неопходна поглавља где се читаоци упознају са светом, технологијама и терминологијама упоредо са главним ликом (енг. *Worldbuilding chapters*). Међутим, већ на самом почетку романа Даглас Адамс посредством хумора пародира многе елементе СФ жанра и проницљиво критикује друштво у коме живи. Погледајмо следеће примере:

(4) Vagon poetry is of course the third worst in the Universe. The second worst is that of the Azgoths of Kria. During a recitation by their Poet Master Grunthos the Flatulent of his poem "Ode to a Small Lump of Green Putty I Found in My Armpit One Midsummer Morning" four of his audience died of internal hemorrhaging, and the President of the Mid-Galactic Arts Nobbling Council survived by gnawing one of his own legs off. Grunthos is reported to have been "disappointed" by the poem's reception, and was about to embark on a reading of his twelve-book epic entitled My Favorite Bathtime Gurgles when his own major intestine, in a desperate attempt to save life and civilization, leaped straight up through his neck and throttled his brain. (Адамс 2005: 52)

[...]

"Oh freddled gruntbuggly ..." he began. Spasms wracked Ford's body—this was worse than even he'd been prepared for. "? ... thy micturations are to me/As plurdled gabbleblotchits on a lurgid bee." "Aaaaaaargggghhhhh!" went Ford Prefect, wrenching his head back as lumps of pain thumped

through it. He could dimly see beside him Arthur lolling and rolling in his seat. He clenched his teeth. (Адамс 2005: 53)

[...]

“Oh ... and, er ... interesting rhythmic devices too,” continued Arthur, “which seemed to counterpoint the ... er ... er ...” he floundered. Ford leaped to his rescue, hazarding “... counterpoint the surrealism of the underlying metaphor of the ... er ...” He floundered too, but Arthur was ready again. “... humanity of the ...” “Vogonity,” Ford hissed at him. “Ah yes, Vogonity—sorry—of the poet’s compassionate soul”—Arthur felt he was on the homestretch now—“which contrives through the medium of the verse structure to sublimate this, transcend that, and come to terms with the fundamental dichotomies of the other”—he was reaching a triumphant crescendo—“and one is left with a profound and vivid insight into ... into ... er ...” (which suddenly gave out on him). Ford leaped in with the coup de grace: “Into whatever it was the poem was about!” he yelled. Out of the corner of his mouth: “Well done, Arthur, that was very good.” (Адамс 2005: 54)

(4a) Na listi najgore poezije u čitavoj Vaseljani vogenska poezija treća je po redu. Druga je poezija Azgota sa Krije. Kada je njihov slavni poeta Gruntos Lomni recitovao svoju pesmu „Oda grudvici kita koju nađoh pod pazuhom svojim jednog letnjeg jutra”, četvero ljudi iz publike umrlo je od unutrašnjeg krvoliptanja, a predsednik Srednjegalaktičkog saveta za unazađenje umetnosti preživeo je tako što je odgrizao sopstvenu nogu. Zabeleženo je da je Gruntos bio „duboko razočaran” prijemom na koji je naišla pesma i da se upravo spremao da započne čitanje svog epa u dvanaest knjiga „Moja omiljena grgoljenja tokom kupanja”, kada mu je sopstvena utroba, u očajničkom pokušaju da spase život i civilizaciju, pokuljala uz vrat i zagušila mozak. (Адамс 2013: 50)

[...]

„O fredlani gruntubugli...” počeo je. Grčevi obuzeše Fordovo telo – bilo je to užasnije nego što je i slutio. „...Vaše mikturacije jesu mi / ko plurdlani garblikoči i lurdgni sni.” „Aaaaaaargggghhhhhh!” Ford Prefekt zabaci glavu kada je zahvatiše nepodnošljivi udari bola. Kao u magli, video je pored sebe Artura koji se uvijao i trzao na svom sedištu. On stegnu zube. (Адамс 2013: 51)⁸

[...]

„Oh... a, ovaj... a zanimljiv ritmički oblik”, nastavio je Artur, „kao da se suprotstavlja čitavom... ovaj...ovaj...”, zašeptrlja on. Ford mu priskoči u pomoć, nasumice ubacivši: „Čitavom nadrealizmu prokrivene metafore koja prikazuje ... ovaj...” i on se ušeptrlja, ali Artur je već bio spreman. „...Čovečnost...” „Vogonstvo”, prosikta Ford. „Ah, da, Vogonstvo (izvinite) pesnikove osećajne duše”, Artur je osećao da je sada na domaćem terenu, „što uspeva da proдре preko medijuma stihovne strukture, sublimujući jedno, prenoseći u transcendentno drugo i izlazeći na kraj s fundamentalnim dihotomijama svega ostalog”, (dostigao je trijumfalni krešendo), „i slušalac ostaje sa dubokim i živim uvidom u...u... ovaj...” (...rečitost ga iznenada izdade). Ford priskoči svojim coup de grace:⁹ „U ono o čemu pesma govori!” uskliknu on, a uglom usta dodade: „Odličan posao, Arture, bio si sjajan.” (Адамс 2013: 53)

У издвојеном корпусу једним махом Адамс исмева поезију и нашу интерпретацију исте, чиме се даје јединствена сатира књижевне критике и претенциозности савременог друштва. Наиме, Воргонци желе да се њихова поезија свати озбиљно од стране других ванземаљских раса, те они праве оде, куплете и сонете који према форми имитирају поезију коју ће читаоци препознати као поезију Бајрона, Шекспира, Вордсворта и других сличних класичних великана поезије. Међутим, садржина те поезије је крајње бизарна. Песме о изралинама испод пазуха, гргољењу током купања и сличним баналностима производе такав утицај на публику да многи од њих не могу да преживе рецитал. Сатира је очигледна у реакцији председника уметничког одбора, који је био присиљен да одгризе сопствену ногу. Међутим, ту сатира не доживљава свој врхунац.

8 Примери попут ових су веома ретки. Превод је доста сликовит, адекватан тексту у оригиналу.

9 Аутори примећују да је у роману на неколико места остављена страна лексика, као и у оригиналу без додатног објашњења и фусноте. Сугеришемо да би овде „епилог” могао бити адекватан превод дат као додатна напомена.

(6a) Много људи, разуме се, постало је неизмерно богато, али било је то потпуно природно и ништа чега би се требало стидети, јер нико није био стварно сиромашан – у сваком случају, нико вредан помена. Али за све најбогатije и најуспешније трговце живот постале прилично tmuran и незанимљив, па су počели да мисле да је кривца до светова на којима су живели – nijedan од њих није у потпуности задовољjavao њихове прохтеве: или није одговарала клима током раздобља позног поподнева, или је дан био за пола сата предugačак, или је more имало баš онај поgrešan preliv ружиčastог. (Адамс 2013: 90)

У шестом примеру видимо да се Адамс не либи да даје проницљиве коментаре и критике о друштву у коме живи(мо). Најпре се привидно инсистира да смо сви исти (принцип демократије), а онда видимо да се богати сталеж издваја као нарочито битан. Са друге стране, тај исти богаташки сталеж је представљен као размажен, јер имају баналне или чак неразумне прохтеве када им нешто није по вољи. Слична ситуација се може видети у реалном свету где су богатим људима отворене могућности које су просечним грађанима недостижне.

(7) There are of course many problems connected with life, of which some of the most popular are Why are people born? Why do they die? Why do they want to spend so much of the intervening time wearing digital watches? (Адамс 2005: 130)

(7a) Razume se, postoje mnogi problemi vezani za život, od kojih su najpoznatiji: zašto se ljudi rađaju? Zašto umiru? Zašto u međuvremenu toliko vole da nose svoje digitalne časovnike? (Адамс 2013: 128)

Адамс у више наврата исмева исту тематику, те се у седмом примеру враћа на тему дигиталних сатова, али сада из другачијег угла. Док је у првом са дигиталним сатом фокус био на иронији напретка људске расе, овде имамо сатиру популарних филозофских питања јер су у истој равни обухваћена озбиљна питања егзистенције са нашом опсесијом за дигиталним сатовима чиме се исмева наше размишљање о космосу и нашем положају у њему.

(8) Vroomfondel shouted, “We don’t demand solid facts! What we demand is a total absence of solid facts. I demand that I may or may not be Vroomfondel!” “But who the devil are you?” exclaimed an outraged Fook. “We,” said Majikthise, “are Philosophers.” “Though we may not be,” said Vroomfondel, waving a warning finger at the programmers. “Yes, we are,” insisted Majikthise. “We are quite definitely here as representatives of the Amalgamated Union of Philosophers, Sages, Luminaries and Other Thinking Persons, and we want this machine off, and we want it off now!” [...] Under law the Quest for Ultimate Truth is quite clearly the inalienable prerogative of your working thinkers. Any bloody machine goes and actually finds it and we’re straight out of a job, aren’t we? I mean, what’s the use of our sitting up half the night arguing that there may or may not be a God if this machine only goes and gives you his bleeding phone number the next morning?” “That’s right,” shouted Vroomfondel, “we demand rigidly defined areas of doubt and uncertainty!” (Адамс 2005: 135)

(8a) Vrumfondel dreknu: „Mi ne zahtevamo čvrste činjenice! U stvari zahtevamo potpuno nepostojanje čvrstih činjenica! Zahtevamo da možda budem Vrumfondel, a možda i ne!” „Ali ko ste vi, do đavola?” uskliknuo је iznervirani Fuk. „Mi smo”, реče Mejdžiktiz, „filozofi.” „Iako možda i nismo”, реče Vrumfondel i pripreti prstom programerima. „Da, da, baš jesmo”, bio је uporan Mejdžiktiz. „Mi smo neopozivo овде као predstavnici ujedinjenog sindikata filozofa, mudraca, mislilaca i drugih Prosvetljenih Ljudi i mi želimo da se ova mašina isključi, i to smesta!” [...] „Po zakonu, потрага за konačnom istinom neotudivo је право svih radnih mislilaca. Ukoliko neka prokleta mašina tek tako dođe i pronаđe odgovor, mi se nađosmo на ulici, bez posla, је l’ tako? Hoću da kažem, kakvog ima smisla sedeti do pola ноћи i raspravljati ima li Boga ili nema, ako ta mašina naprosto ode i da вам sledećег jutра njegov prokleti telefonski broj!” „Tako је”, povika Vrumfondel, „zahtevamo jasno određene просторе sumnje i nesigurnosti!” (Адамс 2013: 132–133)

Ипак, очигледнији и директнији пример исмевања филозофа је дат у примеру изнад, где један од филозофа не може да се одлучи да ли јесте или није филозоф, да ли нешто жели или не, да ли треба нешто урадити или не. Тиме се ствара низ контрадикција што доводи разговор у фрустрирајући зачарани круг, уместо ка логичком закључку, што би се очекивало од СФ романа. Адамс такође даје и слику филозофа као просечних људи који су забринути за то да ли ће имати посао ако рачунари дају све одговоре на филозофска питања, чиме се пародира ситуација у реалном свету где су многе послове физичке природе преузели роботи те су људи постали технолошки вишак.

(9) Everyone's going to have their own theories about what answer I'm eventually going to come up with, and who better to capitalize on that media market than you yourselves? So long as you can keep disagreeing with each other violently enough and maligning each other in the popular press, and so long as you have clever agents, you can keep yourselves on the gravy train for life. How does that sound?" The two philosophers gaped at him. "Bloody hell," said Majikthise, "now that is what I call thinking. Here, Vroomfondel, why do we never think of things like that?" (Адамс 2005: 137)

(9a) Svi će imati sopstvene teorije o tome kakav ću odgovor dati na kraju, a ko može bolje da se okoristi time na tržištu medija od vas samih? Sve dok budete dovoljno žestoko pobijali jedni druge i dok se budete svađali preko štampe, sve dok budete imali promućurne agente, teći će vam med i mleko. Kako vam to zvuči?" Dva filozofa zinuše na njega. „Vrag ga vražiji”, reče Mejdziktiz, „to se zove pravo razmišljanje. Hej Vrumfondelu, zašto mi nikada ne umemo da smislimo takve stvari?” (Адамс 2013: 134)

У деветом примеру Адамс наставља да пародира филозофе, овај пут се концентришући на то како они воде филозофске разговоре и дебате, представљајући их као простачке свађе које служе да би остали релевантни и имали посао. Овај пример је још интересантнији са тачке преводилаштва где су две фразе преведене по принципу хумористичне инстанце се преводу у друге хумористичне инстанце, при чему је предност дата садржини нетранспарентних фраза уместо самој форми. Тако енглеска фраза *gravy train* која носи значење „лак начин да се заради новац, често непоштено” преведена је српском фразом *да ти ишече мед и млеко* како би се имплицирао лагодан начин живот, али ипак недостаје компонента непоштења која је присутна у оригиналу. На сличан начин британска псовка *bloody hell* која садржи помињање пакла је у српском преводу замењена са синонимним ентитетом – *врагом*. Ефекти обе псовке су довољно блиски да би се оправдао избор фразе које су природне за ова два језика иако сам избор речи није идентичан.

(10) "Now see here, guy," said the voice, "you're not dealing with any dumb two-bit trigger-pumping morons with low hairlines, little piggy eyes and no conversation, we're a couple of intelligent caring guys that you'd probably quite like if you met us socially! I don't go around gratuitously shooting people and then bragging about it afterward in seedy space-rangers bars, like some cops I could mention! I go around shooting people gratuitously and then I agonize about it afterward for hours to my girlfriend!" "And I write novels!" chimed in the other cop. "Though I haven't had any of them published yet, so I better warn you, I'm in a meeeean mood!" (Адамс 2005: 162)

(10a) „Pazi ovamo, momak,” rekao je glas iz zvučnika. „Vi sada nemate posla s nekim tamo tupavim moronima koji samo znaju da potežu obarač, koji imaju niska čela, svinjske okice i ne umeju pošteno ni da govore: mi smo dva pametna i osećajna momka koji bi vam verovatno bili sasvim simpatični da ste nas sreli nekom drugom prilikom. Ja se ne motam okolo i bez razloga ne pucam u ljude samo da bih se posle hvalisao po prljavim barovima za kosmičke rendžere, kao što rade neke žace čija bih imena mogao da navedem! Ja se motam okolo i bez razloga pucam u ljude, a zatim se satima jadam svojoj devojci zbog toga!” „A ja pišem romane!” umešao se drugi žaca. „Iako mi do sada nije objavljen nijedan, pa zato bolje da vas upozorim, jer sam zbog toga jaaaaako besan!” (Адамс 2013: 159)

(11) “Because,” shouted the cop, “it’s going to be very intelligent, and quite interesting and humane! Now—either you all give yourselves up now and let us beat you up a bit, though not very much of course because we are firmly opposed to needless violence, or we blow up this entire planet and possibly one or two others we noticed on our way out here!” (Адамс 2005: 163)

(11a) „Zbog toga”, dreknu žaca, „što će to biti vrlo pametno, sasvim zanimljivo i humano! A sada –ili ćete se svi smesta predati i dopustiti nam da vas malko izmlatimo, ali, razume se, ne preterano, jer mi smo izričito protiv nepotrebnog nasilja, ili ćemo razneti čitavu ovu planetu i verovatno još jednu ili dve pride, koje smo spazili uz put!” (Адамс 2013: 160)

У примерима 10 и 11 имамо комбинацију ироније и сатире. Централна тематика јесу полицајци. На почетку примера полицајац пориче да су он и његов колега стереотипни представници свог соја који безумно пуца, па онда поставља питања, само да би у наредном тренутку управо то учинили, а да су тога готово несвесни. Треба обратити пажњу на поједине сегменте превода. У питању је директно превођење у већини случајева уз пажљив одабир стилски обојене лексике „тупави морони”, „свињске очице”, „мотати се околу”, „хвалисати се”, „малко измлатити”, док је *cop* преведен еуфемизмом *жаца*, а употребом алонжмана истиче се емотивни став говорника, исказ постаје афективно обојен као што је био и у оригиналу, но није наглашена иста реч, па оно што је на енглеском *I’m in a teeeean mood* преведено је у духу српског *jer sam zbog toga jaaaaako besan*.

Апсурд и цинизам

Нил Корнвел (енг. Neil Cornwell) у својој књизи *Апсурд у књижевности* (у оригиналу: *The Absurd in Literature*) уско повезује појмове сатира, иронија и неконгруентност, тврдећи да једно произилази из другог када каже:

Сатира, хумор и неконгруентност су увек потенцијални састојци за апсурд. Унижавање разума, нарочито у контексту где имамо разнолике елементе попут понизности, ’славе’ и ’другога’, у неку руку иде у правцу апсурдног. Међутим, кључни елемент се може пронаћи у контраверзи коју изазива тврдња да је услов [за апсурд] ’ништавност’ [...] (Корнвел 2006: IX)

Према Корнвелу, апсурд настаје јер су догађаји које се одвијају у датом контексту засновани на принципу „ништавости” – односно, догађаји не доприносе логичном развоју ка сврсисходном закључку. Делују бесциљни и контрапродуктивни (барем на први поглед). Погледајмо примере:

(12) “And can we also assume,” said Ford, “that he’s going to be staying here all day?” “So?” “So all your men are going to be standing around all day doing nothing?” “Could be, could be ...” “Well, if you’re resigned to doing that anyway, you don’t actually need him to lie here all the time do you?” “What?” “You don,” said Ford patiently, “actually need him here.” Mr. Prosser thought about this. “Well, no, not as such ...” he said, “not exactly need ...” Prosser was worried. He thought that one of them wasn’t making a lot of sense. (Адамс 2005: 13)

(12a) „I pretpostavimo”, реће Ford, „da on namerava da ostane ovde čitav dan.” „Pa?” „Znači, vaši ljudi će čekati čitav dan i neće raditi ništa?” „Može biti, može biti...” „Pa, ukoliko ste to ionako odlučili, on u stvari ne mora sve vreme da leži ovde, zar ne?” „Šta?” „On vam zapravo”, реће Ford strpljivo, „nije neophodan.” Gospodin Proser se zamisli. „Pa, ne, u stvari, ne...” rekao je on, „ne baš neophodan...” Proser se zabrinu. Pomislio je kako neko od njih dvojice nije sasvim čitav. (Адамс 2013: 13)

Једна од најпознатијих уводних сцена у жанру научне фантастике јесте покушај рушења куће Артура Дента. Ова сцена поставља хумористични тоналитет који ће бити присутан у це-

лом серијалу али и паралелно служи као својеврсно предсказање о уништењу читаве планете Земље. Уводна сцена је препуна апсурда који проистиче из погрешног коришћења логике и поигравањима са људским конвенцијама, те тако Форд закључује да Артур физички не мора да буде присутан да би бранио своју кућу, јер је већ његова намера да остане у кући довољна да укаже да рушитељи не могу да сруше његову кућу. Адамс маестрално деконструише логику, дају ситуацију па и сам текст (који се своди на фрагменте уместо пуних реченица), да би на крају рушитељ помислио како неко од учесника у дијалогу није сасвим нормалан. То је у преводу конотативно обојеније од оригинала *није сасвим читав* према *wasn't making a lot of sense*.

(13) And wow! Hey! What's this thing suddenly coming toward me very fast? Very, very fast. So big and flat and round, it needs a big wide-sounding name like ... ow ... ound ... round ... ground! That's it! That's a good name—ground! I wonder if it will be friends with me? And the rest, after a sudden wet thud, was silence. Curiously enough, the only thing that went through the mind of the bowl of petunias as it fell was Oh no, not again. Many people have speculated that if we knew exactly why the bowl of petunias had thought that we would know a lot more about the nature of the Universe than we do now. (Адамс 2005: 107)

(13a) A onda –auh! Hej! Kakva je to stvar što mi prilazi brzo? Veoma brzo. Veoma, veoma brzo. Tako je velika, ravna i okrugla, potrebno joj je veliko, zvučno ime kao... ma... mlja... emlja... Zemlja! Tako je! To je dobro ime –zemlja! Pitam se hoće li se poneti prijateljski prema meni? A ostalo je, posle iznenadnog, vlažnog treska, samo ćutanje... Neobično, ali jedina stvar koja je prošla kroz um petunija u saksiji tokom pada bila je: Oh ne, neće valjda opet? Mnogi ljudi spekulisali su da bismo o prirodi Vaseljene doznali mnogo više nego što sad znamo kada bismo samo dokučili zbog čega su petunije pomislile baš to. (Адамс 2013: 105)

Тринаести пример нас донекле изводи из тока радње како би дао виђење тога како је планета Земља добила име. У сцени изнад велики кит пада кроз васиону и ми као читаоци имамо увид у његова размишљања током његовог кратког постојања. И онда још необичније добијамо исти увид и у мисли петунија у саксији. Апсурд се јавља најоштрије када сазнајемо да бисмо боље разумели васиону да нам је пружена прилика да разумемо недоречене мисли петунија.

(14) Both of the men had been trained for this moment, their lives had been a preparation for it, they had been selected at birth as those who would witness the answer, but even so they found themselves gasping and squirming like excited children. “And you're ready to give it to us?” urged Loonquawl. “I am.” “Now?” “Now,” said Deep Thought. They both licked their dry lips. “Though I don't think,” added Deep Thought, “that you're going to like it.” “Doesn't matter!” said Phouchg. “We must know it! Now!” “Now?” inquired Deep Thought. “Yes! Now ...” “All right,” said the computer, and settled into silence again. The two men fidgeted. The tension was unbearable. “You're really not going to like it,” observed Deep Thought. “Tell us!” “All right,” said Deep Thought. “The Answer to the Great Question ...” “Yes ...!” “Of Life, the Universe and Everything ...” said Deep Thought. “Yes ...!” “Is ...” said Deep Thought, and paused. “Yes ...!” “Is ...” “Yes ...!!! ...?” “Forty-two,” said Deep Thought, with infinite majesty and calm. (Адамс 2005: 141)

(14a) Obojica su podučavana kako da dočekaju ovaj trenutak, životi su im predstavljali pripremu za to, u trenutku rođenja odabrani su da budu oni koji će svedočiti pri davanju Odgovora, a ipak su zatekli sebe kako ubrzano dišu i meškolje se kao uzbuđena deca. „I spreman si da nam ga daš?” zbrza Lunkvol. „Jesam.” „Smesta?” „Smesta.” Obojica obliznuše svoje suve usne. „Iako ne verujem”, dodade Duboka Misao, „da će vam se dopasti.” „Nije bitno”, reče Fuč. „Moramo ga čuti! Odmah!” „Odmah?” upita Duboka Misao. „Da! Odmah...” „U redu”, reče kompjuter i ponovo utonu u ćutanje. Dva čoveka vrpeljila su se na svojim mestima. Pritisak je bio nepodnošljiv. „Stvarno vam se neće dopasti”, primeti Duboka Misao. „Reci nam!” „U redu”, reče Duboka Misao. „Odgovor na veliko Pitanje...? „Da...! „Života, Vaseljene i Svega Ostalog ...” reče Duboka Misao. „Da...!” „Glasi...”

reče Duboka Misao i zastade. „Da...!” „Glasi...” „Da...!!!” „Četrdeset dva”, reče Duboka Misao beskonačno dostojanstveno i mirno. (Адамс 2013: 139)

Вероватно најпознатија и најпрепознатљивија сцена у целом АВГ-у јесте ишчекивање Одговора о смислу свега од компјутера названог Дубока Мисао. Очекивања ликова у роману, али и читаоцу, висока су, јер је компјутеру дато седам и по милиона година да размишља. Међутим, Адамс у свом препознатљивом стилу своди одговор на наизглед бесмислен и арбитран број 42, без додатних појашњења. Метеж који настаје услед овог незадовољавајућег одговора само још дубље истиче апсурд целе ситуације и немогућност њеног разрешења. Аутор АВГ-а кроз цели наратив у више наврата исмева или преиспитује људску жељу да се спозна све (око нас), а врхунац је управо наша немогућност да разумемо мале ствари, а камоли велике попут смисла живота, што Адамс представља путем употребе црног хумора и апсурда.

Последњи подтип хумора који ћемо посматрати у овом раду јесте циничан хумор. Цинизам у модерном схватању је окарактерисан као опште неповерење према намерама других људи (Навија 1996: 1). У складу са тим, Навија аргументује да циничне особе испољавају мањак вере у људе који су мотивисани амбицијом, чежњом, похлепом, и материјализмом. Циници често мишљења ових особа виде као ташта, недостижна и услед тога безначајна. Када се употреби у хумористичне сврхе цинизам резултира јетким шалама које су проткане иронијом, сарказмом и сумњом у исказана мишљења и идеале. Један од истакнутих примера из АВГ-а јесте:

(15) If human beings don't keep exercising their lips, he thought, their mouths probably seize up. After a few months' consideration and observation he abandoned this theory in favor of a new one. If they don't keep on exercising their lips, he thought, their brains start working. After a while he abandoned this one as well as being obstructively cynical and decided he quite liked human beings after all, but he always remained desperately worried about [*!sic*] the terrible number of things they didn't know about. (Адамс 2005: 39)

(15a) Kada ljudska bića ne bi neprekidno pomerala usne, bio je ubeđen, usta bi im verovatno srasla. Posle nekoliko meseci posmatranja i razmišljanja napustio je tu teoriju u korist druge. Ukoliko ne pokreću neprekidno svoje usne, pomislio je, mozak počinje da im radi. Posle izvesnog vremena napustio je i tu teoriju kao previše ciničnu i došao do zaključka da mu se ljudska bića i pored svega veoma sviđaju, ali bio je zabrinut zato što o tolikim stvarima pojma nisu imala. (Адамс 2013: 38)

Форд као ванземаљац нема концепт празне приче и ћаскања усађен у својој бити. Због тога веома цинично посматра људску (у овом контексту превасходно британску) навику да постављамо реторичка питања или да дајемо успутне или празне коментаре о времену, на пример. Стога док се није привикао на своје ново окружење Форд је био убеђен да ми блебећемо како бисмо мање размишљали. Ово су имплицитно и потенцијално ставови самог аутора романа. Он у свим инстанцама хумора користи ликове како би посредно исказао своја цинична размишљања о људима и нашим постигнућима.

(16) It startled him even more when just after he was awarded the Galactic Institute's Prize for Extreme Cleverness he got lynched by a rampaging mob of respectable physicists who had finally realized that the one thing they really couldn't stand was a smart-ass. (Адамс 2005: 70)

(16a) Još više ga je zaprepastilo kada ga je, posle uručivanja nagrade Galaktičkog instituta za izuzetnu bistrinu, linčovala razularena gomila cenjenih fizičara koji su konačno shvatili da više od svega mrze pametnjakoviće. (Адамс 2013: 68)

Пример број 16 јесте својствена врста циничне алузије на чињеницу да су људи током историје линчовали или чак убијали научнике, филозофе и друге учене људе јер се нису слагали

са њиховим ставовима. Овде су хумор и цинизам издигнути за још једну лествицу јер управо други физичари линчују колегу који их је надмашио у истраживању. На тај начин, Адамс уједно и критикује сујету присутну код самих академика. Са тачке транслатологије, интересантно је запазити да је коришћена реч *паметњаковић* за енглески пандан *smart-ass*. Изворна реч *smart-ass* има додатну ноту простаклука што изостаје из речи *паметњаковић* којој би био приближнији пандан реч *wise guy*.

(17) “A computer whose merest operational parameters I am not worthy to calculate—and yet I will design it for you. A computer that can calculate the Question to the Ultimate Answer, a computer of such infinite and subtle complexity that organic life itself shall form part of its operational matrix. And you yourselves shall take on new forms and go down into the computer to navigate its ten-million-year program! Yes! I shall design this computer for you. And I shall name it also unto you. And it shall be called ... the Earth.” Phouchg gaped at Deep Thought. “What a dull name,” he said, and great incisions appeared down the length of his body. (Адамс 2005: 144)

(17a) „То је такв компјутер да ја нисам довољно вредан ни да му прорачунам операционе параметре –а ипак ћу га наћинити за вас. Компјутер који ће моћи да прорачуна Питање које одговара Конаћном Одговору, компјутер такве бесконачне сложености да ће и сам органски живот представљати део његове операционе матрице. И ви сами стећи ћете нови облик и сићи у компјутер да бисте водили његов програм дуг десет милиона година! Да! Конструисаћу тај компјутер за вас. И даћу му име уместо вас. Биће назван...Земља.” Фућ је зурео у дубоку Мисао. „Како туробно име”, рекао је, а читавом дужином његовог тела појавише се велики урези. (Адамс 2013: 141)

У последњем посматраном примеру супер компјутер Дубока Мисао није пружио задовољавајући одговор на питање о смислу свега те даје веома грандиозан говор о томе како ће он конструисати свог наследника који ће бити у стању да пружи тај дугоочекивани одговор. Дубока Мисао користи низ хиперболичних епитета да би описао моћ, интелигенцију и способности новог компјутера и завршава тако што открива да је име тог система Земља. Са метафикционе тачке гледишта ово је инвентиван потез, јер то значи да смо ми у стварности и даље у потрази за одговором, читајући о нашем пореклу. Цинизам је евидентан у обрту који се остварује путем штурог запажања које даје Фућ да је име Земља туробно, чиме се омаловажава и исмева претходни хвалоспев.

Закључак

У овом раду, теоријски део наводи на закључак да, како би се премостио јаз између различитих култура и националитета, по мишљењу бројних аутора, превод мора да: „има смисла”, „пренесе дух и маниризме оригинала”, „има природан и лагодан начин изражавања” и „произведе сличан одговор [на дати стимуланс]” (Нида 2000: 134). Ипак, не треба узимати ове ставке као непроменљива правила. Она се могу прилагодити задатој тематици или сврси. Стога, циљ овог рада био је компаративна анализа оригинала на енглеском језику (Адамс 2005) и превода на српском (Адамс 2013) уз посебан осврт на степен и начин адаптације. Када је у питању хумор, можемо рећи да: хумор треба да има смисла и да логику иза хумора у изворном тексту би требало очувати, што се у нашем примеру и чини; стил хумора треба да остане исти (иронију треба превести иронично и у циљном тексту, потврђено је на нашем корпусу); хумор треба да буде течан и у циљном језику; хумористична инстанца треба да забави циљну публику (Малкамаки 2017: 29). Иако наше ишчитавање романа није превасходно имало за циљ да нас забави, оба аутора су сагласна да се то недвосмислено десило и да се у преводу много пажње посветило детаљима. Ако се неки од ових услова не испуни, може се десити да хумор промаши мету и шала остане непримећена. Да би се испунио овај циљ понекад је потребно да се учине одређени

уступци или измене: „докле год циљни текст испуњава исту функцију [забављања читаоца], није од превелике важности ако циљни текст мора да у извесној мери одступи у формалном смислу од оригинала” (Киаро 2010: 9). Извесна одступања у преводу у нашем случају су се јављала, на супрот доминантном методу директног превођења, али се она најчешће тичу облика творбе или одабира лексике. На моменте одабрани еуфемизам, когнитивно обојена лексема превод чине још смешнијим од оригинала.

Стога се може тврдити да у овим случајевима (то дозвољавају контекст и сврха текста), хумор има преседан у односу на форму текста. Издвојене хумористичне примере на енглеском језику потражили смо у преводу (и обратно) како бисмо проверили да ли су хумористичне инстанце преведене у исте или друге (не)хумористичне инстанце. Потврдило се у највећем броју примера да се хумористичне инстанце из оригинала преводе у исте хумористичне инстанце и да је превод верно, нијансирано и изузетно пажљиво и детаљно пренео све потребне информације и емоције. Обратно, знатно ређе приметили смо примере јаче стилски обојене и духовите у преводу, али не у оригиналу нпр. „није сасвим читав”. Метод директног превода је толико очигледан и у графички: *сенз-о-прака, зџром-и-пуца, Дубока Мисао, Просветљених Људи*, до те мере да се узвик бола *aaaarēēēxxxx* не прилагођава и када би за то имало адекватнијих термина.

Први део анализе садржи компаративно, табеларно представљене научну и измишљену терминологију из АВГ-у на енглеском и српском при чему је примећен знатно већи број измишљених термина. Није само квантитативна предност на страни измишљене терминологије, већ се ти примери одликују и креативношћу по питању творбе, вишечланих синтагми и бројних кованица: *суб-еџа сенз-о-маџик, уџрава за хџерсвемирско џланирање, масџиљава свеџлосна џразнина, џгалакџикреџиџина карџиџица, воџгоџина*. Маштовитост и духовитост писца и преводноца у другом делу анализе евидентна је кроз упоредни декриптивни приказ примера који представљају репрезентативне примере *ироније и сарказма, џародије и саџиџре*, односно *аџсурџа и цџинизма*. Највише примера односи се на критику бирократије, поезије, појединих професија (филозофа, полицајца) и уопште на критику друштва, али и самог СФ жанра.

ИЗВОРИ

Адамс 2005: D. Adams, *The Hitchhiker's Guide to the Galaxy*, New York: Del Rey.

Адамс 2013: D. Adams, *Autostoperski vodič kroz galaksiju*, Beograd: Vulkan izdavaštvo.

ЛИТЕРАТУРА

Александер 1980: R. J. Alexander, *English Verbal Humour and the Second Language Learning*, Bremen: University of Trier.

Александер 1997: R. J. Alexander, *Aspects of Verbal Humour in English*, Tübingen: Narr.

Атардо 2001: S. Attardo, *Humorous Texts: A Semantic and Pragmatic Analysis*, Berlin and New York: Mouton de Gruyter.

Атардо 2017: S. Attardo, *The Routledge Handbook of Language and Humor*, New York and London: Routledge.

Динел 2009: M. Dynel, Beyond a Joke: Types of Conversational Humour, *Language and Linguistics Compass*, 3/5, 1284–1299.

Динел 2018: M. Dynel, *Irony, Deception and Humour: Seeking the Truth About Overt and Covert Untruthfulness*, Berlin: Walter de Gruyter, Inc.

Елиот 2004: R. C. Elliott, Satire, in: *Encyclopædia Britannica*, Online edition: <<https://www.britannica.com/art/satire>>18.05.2024.

Екмекџи 2012: Ç. ЕКМЕКџИ, *Science Fictional Parody as a Postmodernist Trope in Douglas Adam's Serial Novels The Hitchhiker's Guide to The Galaxy*. Master Thesis defended at the Pamukkale University: <<https://gcris.pau.edu.tr/bitstream/11499/2764/1/%C3%87elik%20Ekmek%C3%A7i.pdf>> 18.05.2024.

- Зохра 2016: F. Zohra, Humor, Satire and Verbal Parody in The Hitchhiker's Guide to the Galaxy: A Relevance Theoretic Approach. *NUML Journal of Critical Inquiry* Vol 14, (II), Dec, 2016. 38–53.
- Истоп 2004: A. Easthope, *Englishness and National Culture*, London: Routledge.
- Јантонен 2018: A. Janttonen, *English Humor in The Hitchhiker's Guide to the Galaxy*, Graduate Thesis defended at the Philological Faculty of the University of Eastern Finland: <https://erepo.uef.fi/bitstream/handle/123456789/19555/urn_nbn_fi_uef-20180580.pdf?sequence=-1&isAllowed=y> 03.05.2024.
- Канделарија 2018: R. L. Candelaria, Absurdist Sci-Fi Humor: Comparable Attitudes Regarding Absurdism in Hitchhiker's Guide to the Galaxy and Rick and Morty, *OUR Journal: ODU Undergraduate Research Journal*: Vol. 5, Article 1. DOI: <10.25778/jd2d-mq59> 03.05.2024.
- Киаро 1992: D. Chiaro, *The Language of Jokes: Analysing Verbal Play*, London: Routledge.
- Киаро 2010: D. Chiaro, Translation and Humour, Humour and Translation, in: Delia Chiaro (ed.). *Translation, Humour and Literature*, London: Continuum International Publishing Group, 1–29.
- Корнвел 2006: N. Cornwell, *The absurd in literature*, Manchester University Press, 2006.
- Малкамаки 2017: P. Malkamäki, *Humorous Elements in Prose –Punch Lines, Jab Lines and Humor Enhancers in the Finnish Translation of The Hitch Hiker's Guide to the Galaxy*, Master Thesis defended at the University of Vaas: <<https://osuva.uwasa.fi/handle/10024/2969>> 01.05.2024.
- Навиа 1996: L. E. Navia, *Classical Cynicism: A Critical Study. Contributions in philosophy*, London: Bloomsbury Publishing.
- Нида 2000: E. Nida, Principles of Correspondence, in: Lawrence Venuti & Mona Baker (eds.). *The Translation Studies Reader*, London: Routledge, 126–140.
- Николсон 1956: H. Nicolson, *The English Sense of Humour and Other Essays*, London: Constable and Company Ltd.
- Обрст 2012: L. Obrst, A spectrum of linguistic humor: Humor as linguistic design space construction based on meta-linguistic constraints, *AAAI Fall Symposium Series*, 51–53.
- Палмер 2005: J. Palmer, Parody and decorum: permission to mock, in: S. Lockyer and M. Pickering (Eds.), *Beyond a Joke: the Limits of Humor*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 79–97.
- Партинтон 2006: A. Partington, *The Linguistics of Laughter: A Corpus-Assisted Study of Laughter-Talk*, Oxford: Routledge Studies in Linguistics.

HUMOR IN THE HITCHHIKER'S GUIDE TO THE GALAXY BY DOUGLAS ADAMS

Summary

In this paper we will present on a smaller scope the different ways that stars, planets and the whole cosmos were named within *The Hitchhiker's Guide to the Galaxy* by Douglas Adams. The central part of this paper is the comparative analysis of humor in the original text and its Serbian translation with the aim to highlight the unconventional humor that consists of numerous satirical remarks on global industrialization, belief in God, poetry, bureaucracy, consumerism and mankind in general. Our primary tasks are: 1) to observe in what ways the author approaches these serious topics via a “light-hearted” form, whereby humor is not a typical characteristic of traditional science fiction; 2) to analyze whether something that is “humorous” in the English language is necessarily “humorous” in the Serbian language and how these humorous effects are produced; 3) to contemplate how an entertaining and funny point of view can be the most effective way to express the criticism of dominant structures of power and the underlying myths. Through the comparative approach we have come to the conclusion that the successful instances of translation keep the elements of the writer's aesthetic and poetics, which suggests that the method of faithful translation has an advantage over free translation.

Key words: Hitchhiker's Guide, galaxy, humor, satire, science fiction, comparative analysis, translation

Milan D. Todorović
Nataša A. Spasić